

LA TOPONÍMIA D'ASCÓ ALS DOCUMENTS DE L'ORDE DEL TEMPLE

Carmel BIARNÉS

En enllestir la recopil·lació dels documents de l'Orde del Temple de la Comanda d'Ascó i classificar-los cronològicament, he cregut interessant el recollir els topònims referents a la Vila d'Ascó i els seus voltants per a donar-los a conèixer. He bandejat, de moment, l'onomàstica, per ésser massa extensiva amb els prenom i cognoms de sarraïns i cristians, així com la llista dels Comanadors d'Ascó i dels altres que signen els documents.

A la majoria de documents consta solament el nom de la Vila d'Ascó amb les seves variants llatinitzades; en d'altres, especialment en les signatures, trobem moltíssims pobles llunyans perquè els comanadors i els altres frares, rera del seu nom posaven l'origen, títol i dignitat: «Pere de Montcada. Mestre de la milícia del Temple, Ponç de Marestalt, comanador de Miravet, Guillem Castell, comanador de Montsó, Guillem de Motrodó, comanador de Gardeny, Guiu comanador d'Osca...»

A les signatures els testimonis fan el mateix: «Miquel de Lluçà, majordom d'Aragó, Guillem vescomte de Cardona, Guillem de Montcada, Guillem de Cervelló, Guillem de Peralta, Bernat de Belloc, Ramon de Castellvell de Pallars, etc...» (A.H.N. c. 636,4 any 1210).

És per això que em limito solament a la toponímia local i dels límits del terme, altrament sortiria un treball massa extens. Segueixo l'ordre alfabètic per a la llista dels topònims, precedits per llur numeració, seguits per l'any en que s'escrigueren, i finalment la nota d'on han estat consultats, o la procedència de llur localització.

1. ABADIA L' 1289: «...lo trobaren a la plaça de les cases de la Abadia...»¹
2. ALBAR. 1272: «...ilud Albar vel cecanum quod habemus citra flumen Iberi in termino d Azcho usque villam,,»²
3. ALCADÍ. dels sarraïns. La casa de l' 1333: «...dins de la casa de l'Alcadí dels sarraïns d'aquest lloc...»³.
4. ALJAMA. l' 1202: «...encara confirmam a tota l'aljama dels sarraïns,,»⁴ «...posant la Sultana si no fos en la dita Aljama en la qual un saig guarda...» 1317⁵
«...en açotar et en mutilacions de membres a mes, segons las calitats de los crims et dels forçs feyts es longament així firmada de fer la dita aljama...»³
5. AIXALELLA. 1244: «...Sertori de Montornés i Edelvira vengueren a Fra. Domenech de Fraga, comanador d'Ascó, dues heretats situades a Aixalella...»⁶
6. ARNES. 1217: «...campum in termino Azchonis...et alium campum in hac vinia prope campum d Arnes...»⁷
7. ASCÓ:
AÇCÓ: «...in termino de Açcò...» 1185
El bisbe de Tortosa es va reservar dues parts del terç de les Esglésies que es construïrien en el terme del Castell d'Ascó...⁸

AÇCONIS: Signatura del Comanador d'Ascó en el document redactat pel bisbe de Tortosa en concedir al Temple potestat per a construir un cementiri a la Suda⁹.

AZCHO: «...in ribera de Ibere...de Ascho, et de Flix et de Mora et de Caxia et de Maçalepha et de Castello et illos de Tevissa...»¹⁰.

ATCHON: «...castrum meum de Atchon...» Alfons I el penyorà al Temple per 5.000 morabatins el 20 de maig de 1169.¹¹

ATCHONE: «...Atchone...» Alfons I l'any 1167 penyorà al Temple el castell d'Ascó per 1.200 morabatins¹².

AZCO: «...castelli de Azcò...»¹³

AZCHO: «...ipsum castrum de Azcho...» El 25 de maig de 1148 el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV va pactar amb el comte Ermengol IV d'Urgell entre d'altres coses que li donava el seu castell d'Ascó.¹⁴

«...del dit lloch d Azcho...» El 1293 el Comanador d'Ascó Fra Berenguer de Sant Marsal confirmava els Privilegis.¹⁵

AZCHON. Jaume I en confirmar el dret de peatge concedit pel seu pare Alfons I des de Tortosa fins a Tudela amb les poblacions que el cobraven: «Tortosa, Azchon, Michinenza, Vilella, Pina, Cesarugusta, El castellar, Alagon, Galur Todelam...» l'any 1252; les mercaderies venien o anaven a «...Cepta, Búgia, Valencia, nj de tots altres logars...»¹⁶

AZCHONIS: 1191: «...et frater Falcho, preceptor Azchonis...»¹⁷

AZQO 1154: «Salema Ingen, batlle del comte d Azqo...»¹⁸. Atchonis. 1197⁹

8. BAS. 1154: «...a Bas e devalla entro lo riu de Siurana ...»¹⁸

9. BATLLIA. la 1333: «...feys de la batllia contra los privilegis a la dita aljama...»³

10. BATLLIA D'ASCÓ. La 1284: «...Vinebre y Camposines de la Batllia d'Ascó»¹

1293 «...los homes de Vilalba i d'altres pobles esperaven els Entences que portaven 3.000 cap petits que havien robat a Vilalba i Batea, encastellats al Tossal del terme de Corbera, moriren 43 de la batllia d'Ascó i 30 de Miravet...»¹

10. BASTIDA. 1304: «...et partent de la dita bastida...»¹⁹

11. CANERA. La 1191: «...de cercio in canera...»¹⁷

12. CAMÍ d'Ascó a Mora. 1289: «...aparegué per lo camí que d'Ascó va al castell de Móra...»¹

13 CAMÍ de Tortosa. 1237: «...via que vadit apud Dertusam...»²⁰

14 CAMPOSINES. 1208: «...frater Bonifacius preceptor Azconis...» El terme de Camposines termeneja amb Ascó, Corbera, Móra i la serra de Vilalba.²¹

«...sofrí molt per la correguda dels Entences, prenent 1.292 caps de bestiar i dos pastors, que obtingueren la llibertat per 50 sous jaquesos. Hu presoner, Pelegrí Capcir, morí penjat per traïdor als Entences...»¹

«...El 1293, sequejaren Camposines, matant-hi al veí Domingo Talavera i ferint sis homes d'Ascó i dos de Camposines i cremaren Camposines. Els Entences causaren danys per valor de,16.000 sous jaquesos.»¹

15. CASA de Pere Xenç. 1289: «...en una de les cases que a Ascó posseïa en Pere Xenç...»¹ Sembla que es tracti de l'actual Ca Pere Sans.

- «...una casa de Pere Prexens, situada al carrer Major.» Capbreu d'Ascó núm. 4, p. 78, any 1639.
16. CASTELL. El 1153: «...in supradictis castellis...Castris...Castelo...»¹⁰.
 17. CÈNIA. La 1191: «...illam ceniam in termino Azchonis...»¹⁷
 18. EBRE, L' 1153: «...iberi...»¹⁰.
 19. ESGLÉSIA D'ASCÓ. 1151: Ramon Berenguer IV va reservar-se l'Església d'Ascó per a dotar la seva capella comtal de la catedral de Tortosa i l'any 1163, en morir, els seus marmessors la lliuraren a la catedral de Tortosa²².
 20. FATARELLA. La 1289: «...Çalfatera o La Alfatera o la Fatarella...»¹
1291: «...Guillem i Berengueró d'Entença amb diferents almogavers en la Pasqua de Resurrecció de 1291 atacaren Fatarella per espai de tres dies, resultaren 14 ferits i prengueren 100 animals grossos i 1.800 petits, valorat el dany en 3.000 sous jaquesos».¹
 21. FITA. La era de la 1317:⁵
 22. FITA de l'Hospital. la 1317: «...dins el terme de la fita de l'Hospital...» En els enfrontaments dels sarraïns d'Ascó amb els cristians i Comanador pel judici fet contra la Sultana, sarraïna, sense respectar la Ç una, la seva llei mahometana; era un dels privilegis que tenien.⁵
 23. FITES 1304: «...postes, fites, mollons...»⁴
 24. FORN. 1282: «...no pug prendes de la porta del forn...»⁴
 25. GARCIA. 1304: «...Carchie...»¹⁹
 26. GORRAPTE. 1239: Carta de Població de Gorrapte per Ramon Berenguer, Comanador d'Ascó, als nous pobladors. El terme limitava amb Ascó, Flix, el coll de Merquedeles, el camí de Tortosa i Cabassers²⁰.
 27. HERETAT. 1263: «...in termino de Azcho ultra hereditate anticha...»²³.
 28. HORTA. La 1282: «...que deguen partir los blats de la orta...»⁴.
 29. JUBALFADER. 1154: «...e per jubalfader, e passa per la serra e va ferir a Bas...»¹⁸
 30. MAS DE JOAN D'AJO D'ASCÓ. 1263: «...mansi parte Johanis d'Ajo en termino d'Asccon...»²³
 31. MAS DE TERRAN. 1293: «...del mas de Ferran d'Ascó s'emportaren 110 caps de bestiar menut i una baca...»¹
 32. MASELLA. La casa de la 1333:³
 33. MERQUEDELES. Coll de 1237: «...collum de Merquedeles...»²⁰
 34. MESQUITA. La 1153: «Et meçquita eorem permaneat...»¹⁰
 35. MOLLONS. 1304: «...postes, fites, mollons senyalats termens et murs...»¹⁹
 36. MOLILLO. 1304: «...de la dita bastida pug vage et cestene tro al molyllo...»¹⁹
 37. MONEDER. Les cases del 1333: «...dins la vila dels cristians d'Ascó al costat de les cases del moneder d'Aguiló, batlle d'aquest lloc...»³

38. MONTSANT. 1190: «...Monte Sancto sicut terminatur ab oriente in termino de Cabazes et de Azcon...»²⁴
39. MUNTANYES. 1282: «...partir los blats dels albals e de les muntanyes de viii perts i...»⁴. Els topònims muntanyes i alblas fan referència a les terres del secà.
40. MUROS. 1304: «...mollons senyalats, termens et murs de loch en loch...»¹⁹
41. PARELLADA. 1317: «...dins del Castell d'Ascó, en la Parellada...» Del judici de la Sultana, sarraïna i Absalà Delmig per uns robatoris.⁵
42. PARAPET. Casa de Saat del 1333: «...vaig entrar a la casa de Saat del Parapet, veí d'ell, i vaig trobar l'Alcadí i a casa de Saat a Mahomet Sialomó i a Juçà Aboadill, saig dels sarraïns...»³
43. PAS DEL'ASE. 1304: «...illo loco qui vulgariter dicitur et appellatur Pas del Ase...»¹⁹
44. PLAÇA del Castell. 1333: «...dins la plassa del Castell...»³
45. POSTES. 1304: «...postes, fites...»¹⁹
46. PORTA DE L'ALBAR. La 1282: «...vinyes de la porta del albart den Ferrer Poma entre este allo portal dela Vila...»⁴
47. PORTA DEL FORN. La 1282: «...no pug prendres de la porta del forn...». Els culpats de crim eren conduïts a la porta del Forn on, en presència dels jurats de la Universitat d'Ascó, cristians i sarraïns, eren judicats, i si la causa era crim civil amb el pagament del mal que havien fet, quedaven lliures, altrament eren conduïts i tancats a les presons del castell. Aquest era el Privilegi del Forn.⁴
48. PORTAL DE LA VILA. El 1282: «...portal de la Vila quits offeriat ab orta...». Aquest Portal anava camí de l'horta.⁴
49. PRADES. Muntanyes de 1283: Amb aquest nom es coneixia el terreny montanyós situat entre Ascó i Móra, escenari dels enfrontaments dels Entença, senyors de Móra, i els Montcada amb casa a Ascó i els Templers d'Ascó i de Miravet, per on passava el camí d'Ascó a Móra. Encara es conserva el nom en una partida del terme d'Ascó situada en aquell indret, el Mas de Prades¹.
50. RIBA-ROJA. 1182: En la donació al Temple per Alfons I de la ciutat de Tortosa i la vila d'Ascó, també consta Riba-roja²⁵
51. RIBERA. La 1153: «...in Ribera de Ibere...»¹⁰
«Inserim los sarraïns de la Ribera los quals foren de Siurana...»¹⁸
52. SERRA. La [de La Figuera?] 1154: «...e puja sobre la serra e pren Jubalfader...»¹⁸
53. SERRA. La (d'Ascó) 1333: «...hi havia alguns de la Serra i del lloc d'Ascó...» La Serra, partida de terme d'Ascó que separa de la Fatarella, amb moltes grans masies habitades altre temps. També es diu la Serra de la Fatarella.³
54. TALAIA. La 1304: «...tro al molyllo ho talaya que es sobre la roca del Pas del Ase...»¹⁹
55. TANCASGRENS. La 1304: «...Pas del Ase et partent de la damunt dita talaya...tota serra dreta tro al puix de la Tancasgrens...»¹⁹
56. TERME del Castell. 1333: «...dins lo terme del castell...». En els enfrontaments dels sarraïns amb els cristians i el primer comanador de l'Hospital, un dels llocs on discu-

tiren va ésser dins el terme del Castell, o sigui fora del Castell però dins el lloc emmurallat sobre la Vila³.

57. TERMENS. 1304: «...mollons senyalats, termens et murs...»¹⁹
58. TORRE D'ALBOZALAG. La 1175; Alfons I va donar a Espanyol de Prades la Torre d'Albozalag, del terme d'Ascó a l'altra part del riu.²⁶
59. TORRE DE L'ESPANYOL. La 1175: L'esmentada torre amb el canvi de senyor, també va canviar el nom. Fins i tot en documents apareix com «Torre de Na Espanyola».²⁶
60. UNIVERSITAT D'ASCÓ. 1282: «...confermam lo privilegi feyt de la Universitat de dits Azcó, axí als crestians com als sarraïns per lo molt alt Sr. Ramon Berenguer...»⁴
61. VALL de la Fatarella. La 1274: «...excepta Vall de la Fatarella...»²⁷
62. VENTOLA. Roca de la 1304: «...que el terme de Garcia vage et resten tro a la punta de la roca de la Ventola... com aygues vessen de de cada part debes Garcia et debes Azcó...»¹⁹
63. VERAL. 1304: «...et partent de la dita rocha [Ventola] ques pug al veral de la dita bastida...»¹⁹
64. VILA D'ASCÓ. La 1210: «...una copia la varem rebre al dia 2 de juliol dintre de la Vila d'Ascó...»³ Donació del castell i vila d'Ascó el 1210 per Pere I al Temple.²⁸
65. VILA dels cristians. La 1333: «...va demanar una copia i li va ser donada ...dins la vila dels cristians...»³
66. VILALBA. 1213: «...campum in termino Azconis in loco vocato Vilalba...»²⁹
1224: Termeneja «Vila Albe...Azhone, Corbere, Camposinies, Gandee, Batee, Boo, Nonasp, Rippe Rubee, Flix...»³⁰
67. VINEBRE. 1284: «els entences entraren en so de guerra als llochs de Vinebre y de Camposines de la batllia d'Ascó...»¹
1302: Naixement de Blanca d'Aragó, filla de Jaume II i de Blanca d'Anjou.

58. VINEBRE = Vilanova.

El 1284 els Entences de Móra entraren dins Vinebre... la sortida dels Entences de Vinebre fou indicada per la grossa fumareda, que, de lluny estant, mostrava l'incendi y total destrucció del lloch... Fra Sa Tallada, Comanador d'Ascó, edificà un nou poble, Vilanova; abandonant tot l'antic emplaçament de Vinebre... Aquesta mutació representà un perjudi de cinquanta mil sous jaquesos.¹

El 26 de març de 1302 el rei escrigué des del castell de Montfalcó a Fra Berenguer de Sant Marçal, Comanador d'Ascó, regraciant-li el bon tractament donat a la seva esposa en infantar a Vinebre.

El 23 de maig el rei pujava de Xerta a Ascó, pel riu, on s'organitzaren balls, jocs i entremesos a càrrec d'uns joglars francesos. El rei els obsequià amb 10 sous jaquesos.

El 1329 el rei Alfons III el Benigne, des de València, escrigué al Comanador d'Ascó, recordant el que havia dit el seu pare: «...la Il·lustre Dona Blanca, de clara memòria regina d'Aragó, esposa nostra, mentre que per raó del part va fer residència personal al lloc de Vinebre...»³¹

NOTES

1. *Entences y Montcades a les muntanyes de Prades*, CARRERAS CANDI.
2. Fra Domenech de Fraga. AHN 636, 9.
3. Els sarraïns exigeixen als Hospitalers, successors dels Templers, la conservació de llurs privilegis. AHN 188,11.
4. Confirmació dels privilegis dels cristians i sarraïns de la Vila d'Ascó per Fra. Francisc Sa Tallada. AHN 636, 11.
5. Petició dels sarraïns de l'Aljama d'Ascó a Fra. Mateu Frexenet, lloctinent del Comanador, 1317.
6. AHN 188, 2; 1244.
7. 1217
8. 1185 ACA S 5, Arm 4, Vol III, doc 135, fol 43 r.
9. 1197 ACA S 5, Arm 4, Vol III doc. 132 fol 41-42
10. 1153 Joan Mª FONT RIUS: *Homenaje a D. José Mª Lacarra*, Zaragoza 1977.
11. 1169 ACA Mulasses.
12. 1167 ACA Perg. Alfons I, n. 67.
13. 1182 ACA S5, Arm. 4, Vol III, Doc 134.
14. 1148 ACA Perg. Ramon Berenguer IV, 202.
15. 1293 AHN 636, 4.
16. 1252 *Vocabulario del Comercio Medieval*, Tarragona 1965, GUAL CAMARENA.
17. 1191 AHN 636 2.
18. 1154 *Delimitació del terme de Siurana*.
19. 1304 Partició de terme entre Garcia i Ascó AHN 636, 17.
20. 1237 Carta de Població de Gorrapte AHN 189, 6, 20.
21. 1209 Carta de Població de Camposines AHN 188, 5, 1.
22. 1151 *Anales de Tortosa*, Daniel FERNÁNDEZ, Barcelona 1967.
23. 1263 AHN 636, 6.
24. 1190 Donació de la població del Montsant per Dona Sanxa; AC Tortosa c. Prior Major, n. 1, 58.
25. 1182 El rei Alfons fa donació de Tortosa, Ascó i Riba-roja al Temple: *Liber Feudorum Maior*, I, 494.
26. 1175 Alfons I va donar a Ermengol de Prades la Torre d'Albozalag. ACA Perg. Alfons I n. 166.
27. 1274 Els bens de la casa de l'Hospital d'Ascó; AHN 636, 10.
28. 1210 Donació al Temple de la Vila d'Ascó per Pere I; AHN 636, 4.
29. 1213 Venda per Ferran de Mont Tozivell i Deudonada d'una camps al Temple; AHN, 636, 7.
30. 1224 Carta de Població de Vilalba; AHN 421, 3, 7.
31. 1329 Regraciament d'Alfons III al Comanador d'Ascó pel bon tracte que donaren a la seva mare durant l'infantament de la seva germana Blanca d'Aragó a Vinebre, de la Comanda d'Ascó. ACA, n. 479, 65.

Col·loqui: V. BIETE: «Jubalfader» apareix documentat al s. XII, i correspon al poble prioratí de La Figuera. Un possible ètim àrab en seria «la muntanya verda».